

Odkaz v Římě a domácím právním vývoji

Radek Černoch *

Úvod

Dědické právo je charakterizováno principem universální sukcese, díky němuž dědic nastupuje do právního postavení zůstavitele (*in locum et in ius defuncti*).¹ Vzhledem k velké úctě Římanů vůči mrtvým a s tím spojenému nazírání práva dědického nikoliv coby zjevu ryze majetkového je patrné, že dědickému právu byl v Římě přisuzován větší význam, než je tomu dnes.² Jeho obraz by však byl značně neúplný, ponechali-li bychom stranou instituty sukcese singulární, odkazy (*legata a fideicommissa*). A právě problematice odkazů se věnuje tento článek, cílem je tedy vymezit odkazy vůči jiným právním institutům a zabývat se jejich charakteristickými rysy, jakož i rozbrat jednotlivé druhy odkazů v antickém Římě. Následně bude pojednáno o úpravě odkazů v domácím právním vývoji od vydání ABGB³ až do úpravy v nově přijatém zákoníku.⁴

Charakteristika odkazu

Odkaz lze vymezit jako jednostranné právní jednání *mortis causa*, které je majetkové povahy a jde k tíži dědictví. Jedná se o lukrativní jednání (*donatio testamento relicta*),⁵ od testamentu se odlišuje tím, že jako jiná darování, vede pouze k singulární sukcesi. Zatímco na dědice přechází vedle pozůstalostních aktiv i všechny zděditelné závazky, odkazovník za pozůstalostní dluhy neodpovídá, a to ani v případě, kdy prostřednictvím odkazů (zejména *fideicommissa hereditatis*) získá všechna

pozůstalostní aktiva. Odkaz poskytuje odkazovníkovi majetkový prospěch, jinak je neplatný,⁶ na odkazovníka tedy přejde jednotlivá věc či část pozůstalosti, může se však stát, že na něj přejde i povinnost vykonávat rodinné obřady (*sacra privata*), a to v případě, kdy odkazovník získal z pozůstalosti větší část, než dědic.⁷

Dále je nutno zodpovědět otázku, zda lze za jistý druh odkazu považovat i darování pro případ smrti (*mortis causa donatio*). Řekli-li jsme při charakteristice odkazu coby lukrativního jednání, že se jedná o *donationem testamento relictam*, je nasnadě kladná odpověď. Ke stejnému závěru se přiklonil i Iustinianus.⁸ V klasickém právu však považují za rozhodující dvou-

⁶ *Ibidem*. s. 313.

⁷ DOSTALÍK, Petr. Quis astrigantur sacris aneb přechod náboženských povinností patris familias na jinou osobu než dědice. In *Římska rodina v sociálních a právních vztazích*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007. s. 43.

⁸ I 2, 7, 1

Mortis causa donatio est, quae propter mortis fit suspicionem, cum quis ita donat, ut, si quid humanitus ei contigisset, haberet is qui accepit: sin autem supervixisset qui donavit, recipe-ret, vel si eum donationis poenituisse aut prior decesserit is cui donatum sit. hae mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactae sunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, et utriusque causae quaedam habebat insignia et alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur et sic procedat, quemadmodum eam nostra formavit constitutio. et in summa mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quam eum cui donatur, magisque eum cui donat, quam heredem suum. sic et apud Homerum Telemachus donat Peiraeo. (zvýraznění autor)

Darování pro případ smrti je takovým darováním, které se uzavírá v očekávání smrti. U něho je darováno takovým způsobem, že pokud někoho překvapí lidský osud, může si přejmce předmět daru ponechat, dárce ho má dostat nazpět v případě, pokud přežije anebo jestli ho mrzí, že darování uskutečnil, nebo když obdarovaný zemřel dříve než on. Tato darování na případ smrti byla upravena zcela po vzoru odkazů. Protože však právní znalci pochybovali, zda jsou povahou stejná jako darování nebo odkazy, a protože obsahovaly rysy obou právních vztahů a jedni je přiřazovali k tomu a druhí zase k onomu, stanovili jsme, že se budou téměř ve všech ohledech řídit k odkazům a uskutečňují se tak, jak to stanovila naše konstituce. Shrnuto, o darování na případ smrti se jedná tehdy, když by někdo něco měl raději u sebe než u obdarovaného a zároveň raději u obdarovaného než u svého dědice. Tak také daruje Telemachos Peiraeovi u Homéra.

Citováno dle: BLAHO, Peter – SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010. s. 123.

* Mgr. Radek Černoch, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

¹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II. Právo majetkové*. Reprint pův. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. s. 259.

² VÁŽNÝ, Jan. Pojem práva dědického a účelnost jeho dnešní struktury. *Právní obzor*, 6, 1923, s. 98.

³ Zákon č. 1946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ABGB“). Text citován dle: ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír et al. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl třetí. (§§ 531 až 858)*. Reprint původního vydání. Praha: CODEX Bohemia, s. r. o., 1998. 680 s.

⁴ Zákon č. 89/2012, občanský zákoník (dále jen „NOZ“)

⁵ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 313.

strannost darování a z ní plynoucí nemožnost jeho odvolání, což se povaze odkazu a dědického práva vůbec velmi příčí, protože v tomto článku ponechává *mortis causa donationes* stranou.

Druhy odkazu

Odkazy v první řadě rozumíme odkazy civilní (*legata*), teprve za Octaviana Augusta se k těmto začínají přiřazovat i *fideicommissa*, která v souvislosti s rozvojem kogničního procesu (*cognitio extra ordinem*) nabývají právní vynutitelnosti a lze je považovat za neformální variantu odkazu.⁹ Jejich neformálnost umožnila mnohé konstrukce, jež ovlivnily pozdější právo, přičemž ovšem nebyly myslitelné u odkazů civilních. Začneme však s odkazy civilními, u nichž rozlišujeme čtyři hlavní druhy.¹⁰

Historicky nejstarším je vindikační odkaz (*legatum per vindicationem*), vedoucí na straně odkazovníka k možnosti uplatnit věcnou žalobu (*rei vindicatio*). Z názvu použité žaloby je patrné, že předmět odkazu musel být v quiritském vlastnictví zůstavitele k okamžiku jeho smrti, u individuálně určených věcí pak již od doby pořízení odkazu. Jinak byl odkaz považován za neplatný.¹¹

Protipólem odkazu vindikačního je odkaz damnační (*legatum per damnationem*), vedoucí k závazku dědicovu vůči odkazovníkovu. Jeho předmětem tedy může být nejen povinnost vydat věc (*dare*), ale i něco vykonat (*facere*). Má-li být vydána věc, nevyžaduje se quiritského vlastnictví zůstavitele, ba co víc, lze takto odkázat i věc osoby třetí, již je poté dědic povinen odkazovníkovu opatřit, jen není-li to možné či účelné, postačuje vyplacení její hodnoty. Rovněž je tímto způsobem možno odkázat část pozůstalosti, a to až jednu polovinu. Neplní-li dědic uloženou povinnost dobrovolně, může být žalován *actione ex testamento* (*actione legati*),¹² jež se svojí povahou blíží žalobě za stipulace,¹³ protože bude dědic *damnatus in duplum*.¹⁴ Široce vyme-

zitelný předmět vedl k častému užívání tohoto druhu odkazu, tím spíše když *senatusconsulto Neroniano* bylo stanoveno, že jakýkoliv odkaz, neplatný toliko z formálních důvodů, má být posuzován jako odkaz damnační.¹⁵

Legatum sinendi modo ukládalo dědici, aby něco dovolil, strpěl, aby něčemu nebránil (*sinere*). Po dědici se tedy nevyžaduje, aby něco aktivně konal, je pouze povinen strpět, aby se odkazovník zmocnil věci, jež je alespoň v bonitárním vlastnictví zůstavitele či dědice. Později se přibližuje odkazu damnačnímu v tom ohledu, že je dědic povinen převést věc na odkazovníka, není však povinen převést quiritské vlastnictví k dané věci.¹⁶

Praeceptní odkaz (*legatum per praeceptionem*) se uplatňuje v řízení o rozdělení pozůstalosti (*in iudicio familiae erciscundae*), kdy se z odkazu oprávněný může chopit věci přednostně před ostatními spoludědici.¹⁷ Tak alespoň soudí Sabiniani, protože se ve zmíněném fragmentu Gai Inst. 2, 192 hovoří o čtyřech druzích odkazů. Dle mínění školy Proculianské, které později převládlo, se však jedná jen o jednu z možných forem formulace odkazu vindikačního.

Od praeceptního odkazu se odlišuje *praelegatum*, kdy je za odkazovníka sice také určen jeden ze spoludědiců, obtíženými však jsou všichni spoludědicové včetně samotného obdařeného. Tento typ odkazu může být nařízen jak *per vindicationem*, tak *per praeceptionem*, v části na obdařeného připadající je však *praelegatum* neplatné a obdařený nabývá věc jako dědic (*iure hereditario*),¹⁸ protože se jeho část, neplatná *iure legati*, započítává do hodnoty čistého dědictví pro účely výpočtu Falcidijské kvarty (*quarta Falcidia*).¹⁹

Neformální variantou odkazu je svěřenství (*fideicommissum*), prosba svěřená věrnosti dědice či jiné osoby, která něčeho z pozůstalosti nabyla, nikoliv nadarmo je anglickým překladem tohoto institutu *trust*. Jelikož se zpočátku jedná o právně nezávaznou prosbu, není *fideicommissum* vůbec svazováno formalitami, ty se objevují až ve chvíli, kdy *legata* a *fideicommissa* začínají splývat. Jejich právní vynutitelnost počíná za Octaviana Augusta, plně se pak rozvíjí za Claudia, kdy pro tento účel zřízení *praetores fideicommissarii*. Co do obsahu se *fideicommissum* nejvíce blížilo odkazu dam-

⁹ VANČURA, Josef. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl I + II*. Praha: Nákladem vlastním, 1923. s. 514.

¹⁰ Gai Inst. 2, 192

Legatorum itaque genera sunt quattuor: aut enim per vindicationem legamus aut per damnationem aut sinendi modo aut per praeceptionem. (zvýraznění autor)

Odkazů jsou tedy čtyři druhy: odkazujeme totiž buď „per vindicationem“, nebo „per damnationem“, nebo „sinendi modo“, nebo „per praeceptionem“.

Gaius citován dle: GAIUS. *Institutionum commentarii quattuor*. Přeložil Jaromír Kincl. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přetisk prvního vyd. Brno: MU, 1999. 276 s.

¹¹ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 315.

¹² VANČURA, Josef. *Op. cit.* s. 531.

¹³ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 316.

¹⁴ Gai Inst. 2, 282

Item si legatum per damnationem relictum heres infitietur, in duplum cum eo agitur; fideicommissi vero nomine semper in simplum persecutio est. (zvýraznění autor)

Také (toto:) popírá-li dědic odkaz, zůstavený „per damnationem“, zní žaloba proti němu na dvojnásobek; z titulu fideikomisu se však vždycky vymáhá jen obnos jednoduchý.

¹⁵ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 306.

¹⁶ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 317.

¹⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Římské právo*. 4. opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910. s. 1141.

¹⁸ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 318.

¹⁹ *Ibidem*. s. 332.

načnicku, ovšem s tím rozdílem, že případný rozsudek zněl, jak zmíněno výše v Gai Inst. 2, 228, *in simplum*. Velká volnost byla dána i ohledně osoby obtíženého, neboť tím mohl být kdokoli, kdo z pozůstalosti něco z vůle dědice nabyt, tedy nejen pouze testamentární dědic (jako v případě *legati*), ale i dědic zákonný, jiný odkazovník (ať už legatář či fideikomisář), *mortis causa* obdarovaný či dokonce ten, komu něco připadlo splněním testamentární podmínky (*condicionis implendae causa datum*). Konečně není u obmyšlené osoby zpočátku vyžadována *testamenti factio passiva*, i mohou z fideikomisu nabývat *peregrini*, *personae incertae* či *postumi alieni*.²⁰ Postupem doby se *legata* a *fideicommissa* stále více sblíží, což vrcholí za Iustiniana,²¹ výjimkou však zůstává ústní *fideicommissum* zůstavitele dědici.²²

Zatímco civilním odkazem (*legato per damnationem*) mohl odkazovník dostat maximálně polovinu pozůstalosti, u *fideicommissi* takové omezení není, protože v případě odkazu celé pozůstalosti hovoříme o univerzálním fideikomisu (*fideicommissum hereditatis*). I v takovém případě zůstává dědic (*heres fiduciarius*) univerzálním sukcesorem zůstavitelovým, zůstávají mu tedy pozůstalostní dluhy, protože bylo zapotřebí upravit vzájemné vztahy mezi dědicem a odkazovníkem, jinak by se potencionální dědic nejspíše pozůstalosti zřekl a ani odkazovník by nic nedostal. Dělo se tak vzájemnými stipulacemi *partis et pro parte*, tato praxe pak byla podpořena *senatusconsulto Trebelliano*, později je dědic *senatusconsulto Pegasiano* oprávněn ponechat si, stejně jako u civilních odkazů, část ve výši falcidiánské kvarty, tedy jedné čtvrtiny pozůstalosti.²³

Snad nejvíce zvyšuje význam *fideicommissorum* možnost libovolného řetězení fideikomisářů, tedy fideikomisární substituce (*substitutio fideicommissaria*). Ta totiž není vázána pouze na případy, kdy obmyšlený *fideicommissum* nenabyt, jako je tomu v souladu se zásadou „*semel heres, semper heres*“ u dědictví či civilních odkazů. Realizace fideikomisární substituce totiž může být vázána na libovolný okamžik či událost, a ty lze různě kombinovat, protože mohou jeden předmět v důsledku takto sestavené fideikomisární substituce postup-

ně nabývat různé osoby, aniž by jejich předchůdce zemřel.²⁴

Zvláštním typem fideikomisární substituce je rodné *fideicommissum* (*fideicommissum familiae relictum*). Tím je navždy, od Iustiniana jen po čtyři generace, znemožněna možnost disponovat s předmětem odkazu mimo rodinu fideikomisáře, neboť tento musí být uchován pro členy jeho rodiny.²⁵

Domácí právní vývoj

ABGB se v mnoha oblastech přidržuje práva římského, přičemž v právu dědictvím je tomu nejinak. Tak i základní rozlišení mezi odkazem a dědictvím se neposuzuje dle hodnoty předmětu dědictví či odkazu, ale dle toho, zda je někdo ustanoven dědicem (je mu, případně se spoludědici, zůstavena celá pozůstalost), či zda nabývá jen jednotlivá práva coby odkazovník.²⁶ Dědic, na rozdíl od odkazovníka, plně odpovídá za pozůstalostní dluhy, ledaže využije dobrodiní soupisu (*beneficium inventarii*). Tohoto nebezpečí je sice odkazovník ušetřen, přesto pro něj přijetí odkazu nemusí být výhodné, neboť tím vyvstává povinnost plnit případně nařízený pododkaz (vlastně *fideicommissum*, neboť *legatum* šlo uložit jen testamentárnímu dědici), a to i v případě, že hodnota pododkazu převyšuje hodnotu odkazu.²⁷ Odkaz v ABGB je vždy koncipován jako damnační, nikoliv vindikační,²⁸ pro nabytí vlastnictví k předmětu odkazu je tedy vždy nutno dalšího jednání.²⁹ Hodnota odkazů

²⁴ *Ibidem*. s. 321.

²⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Op. cit.* s. 1157.

²⁶ Rozdíl mezi dědictvím a odkazem. § 535 ABGB

Není-li na někoho pamatováno dědictvím podílem, který se vztahuje na celou pozůstalost, nýbrž jen jednotlivou věcí, jednou nebo několika věcmi určitého druhu, částkou nebo právem, nazývá se to, čím je pamatováno, odkazem (legátem), i kdyby hodnota toho byla největší částí pozůstalosti, a ten, komu to bylo zůstaveno, nebude posuzován jako dědic, nýbrž jako odkazovník (legatář). (zvýraznění autor).

²⁷ § 650 ABGB

Odkazovník nemůže se zprostiti úplného splnění dalšího, jemu uloženého odkazu, z důvodu, že přesahuje hodnotu odkazu jemu zůstavěného. Nepřijme-li však odkazu, jest povinen ten, komu odkaz připadne, vzít na sebe příkaz nebo přenechati odkaz, který mu připadl, odkazovníku, jenž naň jest poukázán. (zvýraznění autor).

²⁸ SALÁK, Pavel. Odkaz – římskoprávní institut ve světle českého práva 20. stol. In *Dny práva – 2010 – Days of Law*. [online]: Brno: Masarykova univerzita, 2010 [cit: 2012-05-28]: s. 1623. Dostupné z: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/sbornik.html>.

²⁹ § 684 ABGB

Odkazovník nabývá zpravidla (§ 699) ihned po zůstavitelově smrti pro sebe a své nástupce práva na odkaz. Vlastnické právo k odkázané věci možno však nabytí jen podle předpisů daných pro nabývání vlastnictví v páte hlavě. (zvýraznění autor).

²⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Op. cit.* s. 1146.

²¹ D 30, 1 Ulpianus 67 ad ed.

Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis.

Všim vyrovnány jsou civilní odkazy (*legata*) fideikomisům. (překlad a zvýraznění autor).

Citováno dle: *OMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS IUSTINIANI IURIS ENUCLEATI EX OMNI VETERE IURE COLLECTI DIGESTORUM SEU PANDECTARUM. LIBER TRICESIMUS* [online]. [cit. 2012-04-12]. Dostupné z: <<http://thelatinlibrary.com/justinian/digest30.shtml>>.

²² KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Op. cit.* s. 307.

²³ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 333.

není nikterak omezena, odkazy mohou plně vyčerpat plně vyčerpat pozůstalost (neuplatní se *quarta Falcidia*), vzhledem k tomu, že jdou k tíži dědictví, ji však nemohou překročit, dojde-li k tomu, nestávají se odkazy neplatnými, nýbrž dochází k jejich poměrnému krácení,³⁰ v případě bezvýhradné dědické přihlášky však odpovědnost dědiců takto omezena nebyla.³¹ Až dosud byla rozebírána spíše *legata*, v ABGB však nacházíme i případy odkazů vyznačujících se znaky, typickými pro *fideicommissa*. Z těch byl již zmíněn pododkaz, tedy obtížení jiné osoby než testamentárního dědice, dále si zaslouží zmínku *substitutio fideicommissaria*, již možno nalézt v náhradnictví svěřenském,³² rovněž obsaženo *fideicommissum familiae relictum*.³³ *Substitutio fideicommissaria* může být zřízena i mlčky.³⁴

Se vznikem Československé republiky dochází k převzetí dosavadní právní úpravy, hovoříme tak o dualismu práva rakouského a uherského, přesněji dokonce o trialismu vzhledem ke Hlučínsku a tam platícímu právu německému. Při úvahách o unifikaci sice nebylo přistoupeno k rozšíření platnosti rakouských předpisů na celé území republiky, přesto dochází k rozšíření působnosti ABGB, a to o území Hlučínska roku 1920,³⁵ od té doby je tedy v oblasti občanského práva skutečně možno hovořit o „pouhém“ dualismu. Roku 1924 dochází ke zrušení rodinných fideikomisů (§ 618ff. ABGB), neboť tyto byly rozšířeny zvláště ve šlechtických kruzích, což nebylo považováno za sou-

ladné s republikánským dědickým právem.³⁶ Zachováno však zůstalo mlčky učiněné svěřenské náhradnictví (§ 610 ABGB). Právní úprava odkazů na Slovensku byla dosti odlišná v tom ohledu, že odkazovník odpovídal (podobně jako dědic) za pozůstalostní dluhy.³⁷ K unifikaci práva občanského měla sloužit nakonec neschválená Osnova z roku 1937,³⁸ zavádějící v oblasti práva dědického spíše jen drobnější změny, v oblasti odkazů je však zajímavé, že ze slovní formulace svěřenského nástupnictví³⁹ přestává být patrný původ ve fideikomisární substituci, neboť oproti ABGB se zde již nehovoří o přenechání (*Erben verpflichtet, daß er ... überlasse*), nýbrž o přechodu.⁴⁰

Ve Středním kodexu⁴¹ dochází ke značnému zestručnění úpravy odkazů – ta je shrnuta do jediného paragrafu,⁴² zatímco v ABGB se odkazům věnuje celá Hlava jedenáctá (O odkazech, především *legata*) a značná část Hlavy desáté (O dědictví náhradních a o svěřenstvích, především *fideicommissa*). Je paradoxem, že vypuštěním tolika ustanovení římskoprávního původu se do našeho právního řádu dostává princip nad jiné římskoprávní, neboť teprve po vypuštění svěřenského náhradnictví možno říci: „*Semel heres, semper heres*.“ Ve snaze omezit pořizovací volnost zůstavitele rovněž dochází k omezení míry odkazů tak, že tyto nesmí překročit hodnotu čtvrtiny pozůstalosti, jedná se tedy o převrácený poměr Falcidiánské kvarty.⁴³ V so-

³⁰ Blíže: ČERNOCH, Radek. Falcidiánská kvarta v Římě a domácím právním vývoji. In Ladislav Vojáček, Jaromír Tauchen (Eds.). *Sborníky z doktorandského semináře katedry Dějin státu a práva Právnické fakulty MU č. 2 (2012)*. Ostrava: KEY Publishing, 2012. s. 16.

³¹ Účinek bezvýmínečné přihlášky, § 801 ABGB

Bezvýmínečná dědická přihláška má za následek, že jest dědic zavázán všem zůstavitelovým věřitelům za jejich pohledávky a všem odkazovníkům za jejich odkazy, třebaž pozůstalost nepostačuje. (zvýraznění autor)

³² Svěřenské. § 608 ABGB

Zůstavitel může svému dědici uložit za povinnost, aby dědictví, které přijal, přenechal po své smrti nebo v jiných určitých případech druhému ustanovenému dědici. Toto opatření nazývá se náhradnictvím svěřenským. Ve svěřenském náhradnictví obsaženo jest mlčky náhradnictví obecné. (zvýraznění autor)

³³ Svěřenství. § 618 ABGB

Svěřenství (rodinné svěřenství) jest nařízení, kterým se prohlašuje jmění pro všechny budoucí nebo alespoň pro více rodinných potomků za nezcižitelný statek rodiny. (zvýraznění autor).

³⁴ Mlčky učiněné svěřenské náhradnictví. § 610 ABGB

Zakázal-li zůstavitel dědici, aby nečinil posledního pořízení o tom, co mu zůstává, jest to svěřenské náhradnictví a dědic jest povinen, co bylo zůstavěno, uchovati pro svoje zákonné dědice. Zákaz zciziti věc nevylučuje práva o ní poříditi. (zvýraznění autor).

³⁵ VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (Hrsg.). *Die Entwicklung des Tschechischen Privatrechts*. Brno: MU, 2011. s. 99.

³⁶ *Ibidem*. S. 115.

³⁷ HORA, Oldřich. Je-li záhodno a potřebno odstraniti při revidi obč. z. rozlišování dědictví a odkazu, resp. dědice a odkazovníka? *Právní obzor*, 5, 1922. s. 163.

³⁸ *Tisk 425. Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník* [online]. [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0425_06.htm> (dále jen „Osnova 1937“).

³⁹ Svěřenské nástupnictví. § 456 Osnovy 1937

Zůstavitel může naříditi, že dědictví po smrti dědice nebo v jiných určitých případech má přejíti na jinou osobu. Tímto ustanovením se zřizuje svěřenské nástupnictví. V povolání svěřenského nástupníka je obsaženo povolání náhradníka. (zvýraznění autor).

⁴⁰ SALÁK, Pavel. Římskoprávní vlivy v českém dědickém právu 19.–21. stol. *Právník*. 2012. (v tisku).

⁴¹ Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Střední kodex“).

⁴² § 537 Středního kodexu

Byla-li někomu zůstavěna peněžitá částka nebo jiná movitá věc jako odkaz, platí o odkazu a o odkazovníkovi přiměřeně ustanovení o dědictví a o dědici. Odkazovník však neodpovídá za závazky zůstavitelovy, ani za náklady jeho pohřbu, byla-li odkazovníkovi zůstavěna věc, jejíž cena je v poměru k ceně zanechaného majetku jen nepatrná, a jestliže souhrn odkazů nečiní více než čtvrtinu toho, co zbude ze zanechaného majetku po odečtení dluhů. (zvýraznění autor).

⁴³ ČERNOCH, Radek. Dědické právo ve Středním kodexu aneb vytlačování práva římského právem římským. In *Poceta Karlu Schellemu k šedesátým narozeninám*. 2012. (v tisku).

cialistickém OZ⁴⁴ je právní úprava odkazů ještě více zestručněna, tedy zcela vypuštěna.

Po padesáti letech bude díky Novému občanskému zákoníku opět možno použít institut odkazu. NOZ vychází z Osnovy 1937, tedy zprostředkovaně ABGB a římského práva, v některých aspektech však i v oblasti odkazů používá řešení, která stojí za zdůraznění, poněvadž se od římského práva přeci jen vzdalují, na straně druhé však lze nalézt i úpravu, jež římskoprávnímu pojetí odpovídá více, než tomu bylo v ABGB a Osnově 1937. Ve srovnání s dosti kusou úpravou současného OZ je změna velmi mnoho, snad nejvýraznější změnou ohledně universální sukcese je rozšíření delačních důvodů o dědickou smlouvu. Zároveň není realizace odkazů závislá na realizaci dědické posloupnosti, ba co víc, není-li dědic smluvní, testamentární ani zákonný, stávají se dědici odkazovíci.⁴⁵ K ochraně dědice proti nemírným odkazům zakotveno pravidlo *quartae Falcidiae*,⁴⁶ které v ABGB ani Osnově 1937 nenacházíme, to ostatně výslovně uváděno i v důvodové zprávě.⁴⁷ Pokud jde o fideikomisární substituci, nalézáme tuto nikoliv pod názvem „Svěřenské náhradnictví“ jako v ABGB, nýbrž stejně jako v Osnově 1937 pod názvem „Svěřenské nástupnictví“.⁴⁸ Ke změně navíc nedochází jen v názvu, neboť zatímco v ABGB se v souladu s fideikomisárním původem institutu dědici ukládá, aby dědictví „přenechal“, zde stojí „že dědictví má přejít“.⁴⁹

Závěr

Civilní odkaz (*legatum*) patřil ke stěžejním institutům klasického římského, jeho svázání přísnými formálními pravidly však nutně vedlo k vytváření tlaku na

⁴⁴ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OZ“).

⁴⁵ § 1633 odst. 1 NOZ

Kde nedojde k posloupnosti podle dědické smlouvy nebo podle závěti, nastane zákonná dědická posloupnost k pozůstatosti nebo k její části. Není-li zákonný dědic, nebo nenabude-li dědictví, stávají se dědici odkazovíci podle poměru hodnoty svých odkazů. (zvýraznění autor).

⁴⁶ § 1598 NOZ

Každému z dědiců musí zůstat z hodnoty dědictví alespoň čtvrtina odkazy nezatížena. Zatížil-li zůstavitel dědice více, má dědic právo na poměrné zkrácení odkazů. (zvýraznění autor).

⁴⁷ *Důvodová zpráva – konsolidovaná verze.* [online]. [cit. 2012-05-28]. s. 398. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/DZ_89_%202012_Sb.pdf> .

⁴⁸ § 1512 odst. 1 NOZ

Zůstavitel může nařídit, že dědictví má přejít po smrti dědice nebo v určitých jiných případech na svěřenského nástupce jako následného dědice. Povolání za svěřenského nástupce se považuje i za povolání náhradníka. (zvýraznění autor).

⁴⁹ SALÁK, Pavel. Římskoprávní vlivy v českém dědickém právu 19.–21. stol. *Právník*. 2012. (v tisku).

vznik jeho neformální varianty (*fideicommissum*). A byla to právě *fideicommissa*, jejichž neformálnost umožnila zůstaviteli ovlivňovat osud svého majetku účinněji, než tomu bylo možno prostřednictvím institutů práva civilního. Tak bylo možno dosáhnout nezcizitelnosti rodinného majetku prostřednictvím rodinného fideikomisu, tak je fideikomisární substitucí (svěřenským náhradnictvím, svěřenským nástupnictvím) možno obejít princip *semel heres, semper heres*.

Vývoj právní úpravy odkazů pochopitelně neprobíhal lineárně, v určitých dobách tak dochází ke smazávání rozdílů mezi jednotlivými druhy odkazů (damační a vindikační odkaz po vydání *senatusconsulti Neroniani*, *legata* a *fideicommissa* za Iustiniana, Střední kodex znající toliko jediný druh odkazu). Smazávání charakteristických znaků odkazu vedlo až ke zrušení tohoto institutu Socialistickým OZ. NOZ zavádí institut odkazu zpět do našeho právního řádu, a to nejen *legatum*, neboť i mimo Díl 3 Hlavy III, pojednávající o odkazech, lze nalézt odkaz, a sice *fideicommissum hereditatis* v kombinaci s fideikomisární substitucí – to vše je skryto ve svěřenském nástupnictví pod formulací o přechodu dědictví v určitých případech.

Summary

This article deals with legal regulation of the institutes of legacy (*legatum*) and trust (*fideicommissum*) in ancient Rome and in the legal development of Czechoslovakia and the Czech Republic. Firstly are described their characteristic features and the difference between legacies & trusts and deathbed gifts (*mortis causa donationes*). Subsequently various kinds of legacies and trusts are described.

The analysis of the legal development in the Czech Republic begins with ABGB (Austrian Civil Code 1811) and with the Draft 1937 that aimed to only slightly modernize ABGB. From the point of view of a Roman-law researcher is interesting the institute of fideicommissary substitution, because in ABGB is the institute called “Trust substitution” and the provision uses the term “transfer of decedent’s estate” whereas in Draft 1937 the institute is called “Trust succession” and the term “passage of decedent’s estate” is used. Civil Code 1950 regulates legacy and trust in a sole provision that lead to respecting of principle “Once an heir, always the heir” because of omitting fideicommissary substitution. Civil Code 1964 allows neither legacy nor trust. Both legacies and trusts are present in New Civil Code that comes in force in 2014. It contains the rule of Falcidian portion with typical roman-law features, on the other hand unlike in Roman law the realization of legacies is not depending on realization of heir descent.